

Artikelen

Een neuropsychologische reflectie op zelfcontrole tijdens de adolescentie en verantwoordelijkheid in het decreet jeugddelinquentierecht

Ena Coenen

Doctor in de Criminologische Wetenschappen, KU Leuven

ABSTRACTS

In het nieuwe jeugddelinquentierecht wordt, ten opzichte van de vorige wetgevingen, meer nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van de jongere over zijn daden en de gevolgen hiervan. Hierbij wordt de jongere meer beschouwd als schuldbequaam dan onbekwaam of onverantwoordelijk. Echter, gebaseerd op neurowetenschappelijke en psychologische inzichten kan in vraag worden gesteld in welke mate adolescenten controle hebben over hun impulsen. Hersenonderzoek toont namelijk aan dat jongeren moeilijker zelfcontrole kunnen uitoefenen in emotionele of sociale situaties. De vraag rijst dan of iemand die minder controle heeft over zijn gedrag, even verantwoordelijk kan worden gesteld voor zijn daden als iemand die meer controle kan uitoefenen. In dit artikel wordt eerst de literatuur rond zelfcontrole en de link met risicogedrag tijdens de adolescentie besproken. Hierbij wordt aandacht besteed aan recente modellen in neuropsychologisch en criminologisch onderzoek. Daarna wordt de impact van deze inzichten op het concept van verantwoordelijkheid in het jeugddelinquentierecht bediscussieerd. Er is ook oog voor hoe deze kennis invloed had op het jeugdrecht in andere landen, zoals Nederland en de Verenigde Staten van Amerika.

Zelfcontrole – Verantwoordelijkheid – Jeugddelinquentierecht

In the new Flemish Youth Delinquency Decree, the juvenile is, compared to previous legislations, more considered as a responsible actor. The juvenile is perceived as competent rather than the opposite. However, recent neuroscientific and psychological knowledge questions how much control adolescents have over their impulses. Brain research shows that juveniles have more difficulty controlling their impulses in social or emotional settings. The question arises whether an adolescent can be held as responsible as someone who has more control over their impulses. In this article, the literature on self control and its link with risk behavior during adolescence is first discussed. Recent neuropsychological and criminological models are presented. Thereafter, the implications of these insights on the concept of responsibility in the Youth Delinquency Decree is examined. In this part, there is also attention of how this knowledge influenced legislation in other countries, like The Netherland and the USA.

Self control – Responsibility – Youth delinquency legislation

Dans le droit en matière de délinquance juvénile nouveau flamand, le mineur est, par rapport aux législations précédentes, davantage considéré comme un acteur responsable. Le jeune est perçu comme compétent plutôt que l'inverse. Cependant, les connaissances neuroscientifiques et psychologiques récentes remettent en question le contrôle que les adolescents ont sur leurs impulsions. La recherche sur le cerveau montre que les mineurs ont plus de difficulté à contrôler leurs impulsions dans des environnements sociaux ou émotionnels. La question se pose de savoir si un adolescent peut être tenu pour responsable comme quelqu'un qui a plus de contrôle sur ses pulsions. Dans cet article, la littérature sur la maîtrise de soi et son lien avec les comportements à risque pendant l'adolescence est d'abord discutée. Des modèles neuropsychologiques récents sont présentés. Par la suite, les implications de ces réflexions sur le concept de responsabilité dans le décret sur la délinquance juvénile sont examinées.

La maîtrise de soi – Responsabilité – Le droit en matière de délinquance juvénile

INLEIDING

Sinds 2006¹ verschoof het beeld van jongeren die delinquentie plegen, zoals het in de wet gehanteerd wordt, van jongeren die beschermd en geholpen moeten worden naar een meer volwassen beeld van jongeren, die verantwoordelijkheid dragen voor hun acties en daarnaar moeten worden behandeld (De Smet, 2019; Put, 2019). Echter toont recent (neuro)psychologisch onderzoek aan dat jongeren het moeilijker hebben om hun gedrag te controleren dan volwassenen (bv. Steinberg, 2010), vooral in sociale situaties (bv. Botdorf *et al.*, 2017). In deze bijdrage worden de recente inzichten rond zelfcontrole tijdens de adolescentie besproken, en wordt deze kennis toegepast op de invulling van het concept verantwoordelijkheid in het nieuwe jeugddelinquentierecht².

1. ZELFCONTROLE: EEN DUAAL SYSTEEM

Zelfcontrole wordt al lang gezien als een voorspeller voor delinquentie, en kwam op de voorgrond in de criminologie na de publicatie van de zelfcontroletheorie (Gottfredson & Hirschi, 1990). In de zelfcontroletheorie wordt zelfcontrole gezien als de mogelijkheid om gevolgen van acties in te schatten. Zelfcontrole is het resultaat van (ouderlijke) socialisatie en is grotendeels ontwikkeld tegen de leeftijd van 10 jaar. Deze theorie en zijn conceptualisatie van zelfcontrole werden lang beschouwd als de standaard voor onderzoek naar zelfcontrole in criminologie. Onderzoek toonde keer op keer aan dat mensen met lagere zelfcontrole meer kans hadden om crimineel of ander risicogedrag te stellen (voor overzichtsstudies, zie bv. Pratt & Cullen, 2000; Vazsonyi *et al.*, 2017). Echter, recente inzichten uit de (neuro)psychologie tonen aan dat de conceptualisatie van zelfcontrole volgens deze theorie niet houdbaar is. Zowel de ontwikkeling, stabiliteit als sociale gevolgen zoals beschreven in de zelf-

¹ Wet 13 juni 2006 tot wijziging van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming en het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd, BS 19 juli 2006.

² In voege getreden op 1 september 2019.

controletheorie worden betwist (bv. Burt, 2020). Uit neurowetenschappelijk en psychologisch onderzoek blijkt dat zelfcontrole een veel complexere interactie tussen individu en omgeving veronderstelt. Deze inzichten werpen een nieuw licht op wat zelfcontrole is en hoe het werkt.

Het meest gekende model van zelfcontrole is het duale systeem model (bv. Duckworth & Steinberg, 2015; Hofmann *et al.*, 2009), alhoewel dit model soms als te simplistisch wordt beschouwd (bv. Casey, 2015). Volgens dit model wordt de effectiviteit van zelfcontrole bepaald door twee tegenwerkende hersensystemen, een cognitief en een affectief systeem (bv. Duckworth & Steinberg, 2015; Hofmann *et al.*, 2009; Steinberg, 2008). Terwijl het eerste systeem gebaseerd is op redeneren en zelfcontrole vergemakkelijkt, wordt het tweede gedreven door emoties en impulsprocessen, en bemoeilijkt het over het algemeen zelfcontrole. Onder de affectieve impulsprocessen vallen alle processen die de automatische reactie op een impuls beïnvloeden, zowel in hoe die wordt waargenomen als hoe sterk de affectieve reactie erop is (Duckworth & Steinberg, 2015; Hofmann *et al.*, 2009). Deze processen zorgen ervoor dat iemand toegeeft, of wilt toegeven, aan een verleiding. Impulsprocessen zijn automatisch en onvrijwillig. Langs de andere kant zijn er controleprocessen, die wilskrachtig en reflectief zijn. Dit type processen zorgt ervoor dat de verleiding wordt onderdrukt, en zelfcontrole uitgeoefend kan worden. Dit omvat mentale processen van een hogere orde, die een regulerende functie hebben. Ze zijn, in tegenstelling tot impulsprocessen, eerder traag en complex. Het controlesysteem zal ervoor zorgen dat mensen handelen in lijn met hun langetermijndoelen, terwijl het impulssysteem meer op het plezier op het moment zelf gericht is. De Ridder en collega's (2012, p. 78) omschreven deze twee systemen als een "do if it feels good" (affectief) en een "do if it makes sense" (cognitief) systeem. Deze twee systemen worden geactiveerd door mogelijkheden in de omgeving, en 'vechten' het uit om tot één actie te komen.

Zelfcontrole start namelijk vanuit een conflict tussen twee gedragsintenties³, die niet allebei kunnen worden uitgevoerd (Beran, 2015). Hierbij is een van de twee gedragsintenties een duidelijke betere keuze (op lange termijn), alhoewel de andere psychologisch sterker is (op het moment zelf). Echter komt de duidelijk betere keuze met een bepaalde kost, meestal tijd of moeite. De twee onderliggende systemen van zelfcontrole strijden voor een van deze twee keuzes. Indien het cognitieve controlesysteem dat zelfcontrole ondersteunt wint, zal iemand handelen in overeenstemming met zijn of haar langetermijndoelen, ten koste van deze tijd of moeite. Indien het impulssysteem wint, zal een individu ervoor opteren om te focussen op een positief gevoel in het moment zelf (plezier nastreven of spanning vermijden)⁴. Een student kan bijvoorbeeld kiezen om te studeren of uit te gaan met vrienden. Alhoewel uitgaan met vrienden leuker is op het moment zelf, zal studeren de kansen verhogen te slagen voor examens, een diploma te krijgen en een goede job te landen. Hierin hebben beide keuzes dus waarde, maar hoe die waarde vorm krijgt verschilt.

Zelfcontrole hangt dus af van de interactie tussen deze twee soorten processen, impuls en controle (Duckworth & Steinberg, 2015; Hofmann *et al.*, 2009). Hierbij

³ Niets doen wordt ook beschouwd als een gedragsintentie.

⁴ Door een actie die plezier brengt te ondernemen of een actie waarin hij/zij geen zin heeft deze na te laten.

geldt een “alles of niets”-principe, aangezien een gecontroleerde of een impulsieve actie de andere uitsluit. Het type proces dat het gevecht ‘wint’, zal de bijbehorende actie initiëren, waardoor de andere optie vervalst. Welk proces wint, hangt af van de relatieve sterkte van activatie in beide. Daarbij kunnen tijdelijke, situationele en persoonsgebonden factoren, zoals alcoholintoxicatie of extreme stress, een rol spelen (Hofmann *et al.*, 2009).

Een mislukking in het uitoefenen van zelfcontrole kan verschillende oorzaken hebben. Een verzwakking in de controleprocessen evenals een sterke reactie in impulsprocessen kunnen ertoe leiden dat een persoon geen zelfcontrole kan uitoefenen. Beide kunnen daarbij zowel eenmalig als generiek zijn. Dit staat toe dat er verschillen zitten in hoe gemakkelijk of moeilijk zelfcontrole kan worden uitgeoefend tussen personen, maar ook tussen situaties in één individu.

Voor het duale model is neurologisch bewijs gevonden. Onderzoek vond dat het succesvol uitoefenen van zelfcontrole gerelateerd was aan een goede balans tussen een controlerend hersengebied (in hoofdzaak de dorsolaterale prefrontale cortex) en beloningsgevoelige hersenregio’s (zoals ventraal striatum; bv. Heatherton & Wagner, 2011; Kalenscher *et al.*, 2007). Een mislukking tot het uitoefenen van zelfcontrole wordt daarentegen geassocieerd met een overheersende activiteit in de beloning-gerelateerde hersengebieden. In lijn met hierboven kan dit zowel het gevolg zijn van een verzwakking in de hersengebieden die controle uitoefenen, wat overeenkomt een verzwakking in de controleprocessen, als van een bijzonder sterke reactie op de stimulus in de beloning-gerelateerde gebieden, wat een sterke reactie in de impulsprocessen reflecteert.

2. EEN DUAAL MODEL VAN ZELFCONTROLE ALS VERKLARING VOOR JEUGDDELINQUENTIE

Zo’n duaal model van zelfcontrole zou risicogedrag en delinquentie onder adolescenten kunnen verklaren (Steinberg, 2008, 2010). Hierbij is het idee dat doordat er een verschil is in ontwikkeling tussen de socio-emotionele impulsprocessen en de controleprocessen, er een hogere gevoeligheid is voor beloning tijdens deze periode. Terwijl de controleprocessen een lineaire trend volgen in hun ontwikkeling, waarbij ze gestaag verbeteren doorheen de adolescentie, vertonen socio-emotionele processen een lineaire curveontwikkeling, waarbij ze een piek vertonen tijdens de middeladolescentie (rond 15 jaar). Adolescenten, vergeleken met oudere en jongere groepen, vertonen een verhoogde activatie in de ventrale striatum, het beloningscentrum van de hersenen (bv. Schreuders *et al.*, 2018). Tijdens deze piek kunnen de nog niet volledig ontwikkelde controleprocessen de hoge activiteit van de socio-emotionele impulsprocessen moeilijk de baas, waardoor een hogere gevoeligheid voor affectieve beloningen ontstaat bij adolescenten (Steinberg, 2008). Door deze hogere gevoeligheid vertonen adolescenten meer risicogedrag. Na de adolescentie verkleint de kans op dit soort gedrag terug, door de verdere ontwikkeling van de controleprocessen. Met andere woorden, dit model kan worden gebruikt om te verklaren waarom adolescenten meer impulsgedrag stellen (Duckworth & Steinberg, 2015), aangezien tijdens de adolescentie de impulsprocessen sterker ontwikkeld zijn, terwijl de contro-

leprocessen iets achterlopen. Hierdoor ontstaat er een tijdelijk onevenwicht waardoor het uitoefenen van zelfcontrole moeilijker is.

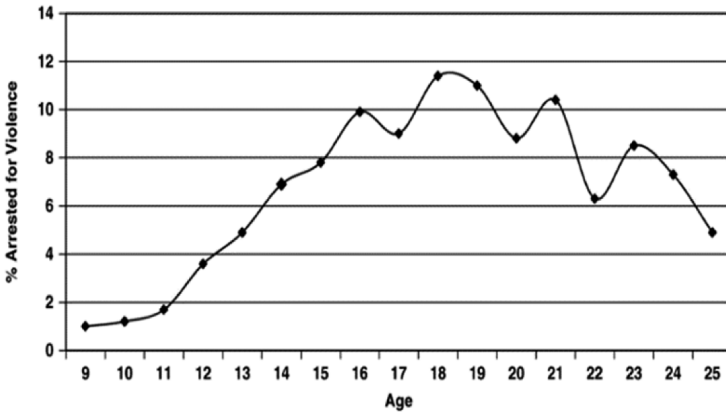
Ondersteuning voor het idee dat dit verschil tussen de twee soorten processen onderliggend aan zelfcontrole risicogedrag kan verklaren, wordt verder gevonden in resultaten die tonen dat adolescenten het moeilijker hebben hun gedrag te controleren in emotionele situaties vergeleken met emotie- of motivatie-neutrale situaties (bv. Figner *et al.*, 2009). Indien er geen aanspraak wordt gemaakt op het impulsieve, beloningsgevoelige systeem, kan het controleproces gemakkelijk de overhand krijgen, waardoor zelf-gecontroleerde acties gemakkelijk zijn. Echter, wanneer het impulssysteem wel wordt aangesproken, is dit voor adolescenten zo sterk dat ze meer moeite hebben met het controleren van hun gedrag in vergelijking met volwassenen (bv. Vazsonyi & Ksinan, 2017).

Onder ‘beloning’, de positieve gevolgen van risicogedrag, valt niet enkel materiële winst, maar ook sociale beloningen, zoals waardering van leeftijdsgenoten (Chein *et al.*, 2011; Gardner & Steinberg, 2005). Jongeren nemen meer risico’s als er leeftijdsgenoten aanwezig zijn in vergelijking met volwassenen (Gardner & Steinberg, 2005) en vertonen meer activiteit in het affectieve deel van hun hersenen als er leeftijdsgenoten hun gedrag waarnemen in risicosituaties (Chein *et al.*, 2011). Door de veranderende sociale situatie van adolescenten, waarbij zij meer en meer op leeftijdsgenoten rekenen en hun eigen identiteit op die manier trachten te ontwikkelen, en hun verhoogde gevoeligheid aan dit soort sociale beloningen, kunnen adolescenten moeilijker aan risicogedrag weerstaan, zeker in sociale situaties.

Deze invloed van sociale beloning kan het verschil in tijdslijn dat sommige auteurs aankaarten, waarbij het neurologische onevenwicht zich voor de piek in crimineel gedrag bij adolescenten bevindt, verklaren (Willoughby *et al.*, 2013). De *age-crime*-curve voorspelt een verhoogde deelname van adolescenten aan delinquent gedrag (bv. Farrington, 1986; zie figuur 1a). Volgens deze curve stijgt delinquent gedrag bij jongeren tussen de 12 en 17 jaar, en daalt deze terug na de vroege volwassenheid. Dit effect werd gevonden in zowel zelfrapportage als officiële data en in verschillende groepen, alhoewel er afwijkingen zitten op de precieze curve. Volgens Willoughby en collega’s (2013) doet de piek in risicogedrag (in deze studie gemeten als het gebruik van alcohol, sigaretten en drugs, met een piek rond 17-18 jaar) zich voor net na de grootste discrepantie in ontwikkeling tussen controle en impulsprocessen (rond 15 jaar; zie figuur 1b). Deze auteurs stellen daarom voor om meer aandacht voor sociale aspecten te hebben in duale modellen om risicogedrag en delinquentie te verklaren. Er doen zich enkele belangrijke verschuivingen in het sociaal netwerk voor in deze periode. Zo starten jongeren hun hogere opleiding, die meer zelfstandigheid en dus een grotere focus op vrienden met zich meebrengt. Zoals hierboven aangegeven, blijkt uit onderzoek dat leeftijdsgenoten het affectieve deel van de hersenen aanspreken, en dit in grotere mate bij adolescenten dan bij volwassenen, waardoor dit sociale aspect verder aan belang wint (Chein *et al.*, 2011).

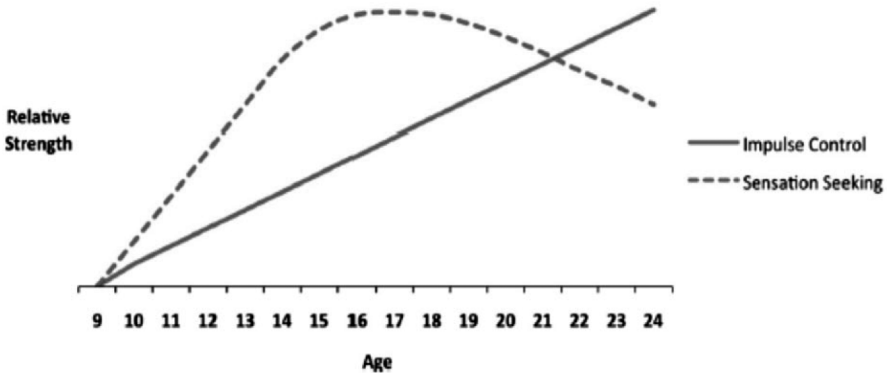
Het tijdelijke onevenwicht in neurologische ontwikkeling werd bij mijn weten niet eerder zo expliciet gerelateerd aan meer delinquentie bij adolescenten, alhoewel dit wel al werd geassocieerd met *real-life*-deviantie (bv. Vazsonyi & Ksinan, 2017, waarbij algemeen normoverschrijdend gedrag werd gemeten in plaats van specifiek delin-

Figuur 1a. Age-crime curve (figuur overgenomen van Loeber & Farrington, 2014, p. 12)

Bron: Loeber R., Farrington D.P. (2014) Age-Crime Curve. In: Bruinsma G., Weisburd D. (eds.). *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (pp. 12-18). Springer, New York, NY.

Figuur 1b. Tijdelijk onevenwicht (figuur overgenomen van Duckworth & Steinberg, 2015, p. 35)

Bron: Duckworth, A.L., & Steinberg, L. (2015). Unpacking Self-Control. *Child Development Perspectives*, 9(1), 32-37. <https://doi.org/10.1111/cdep.12107>.

quent gedrag) en werd dit onevenwicht al geassocieerd met risicogedrag in labo- settings (bv. Botdorf *et al.*, 2017). Uit de studie van Vazsonyi en Ksinan (2017) bleek tevens dat individuele verschillen in het onevenwicht tussen deze twee systemen individuele verschillen in deviantie konden voorspellen. Daarnaast werd een verhoogde of verlaagde activatie in beide hersensystemen afzonderlijk al gelinkt aan risicogedrag. Zo werd een hogere activatie in het beloningscentrum van de hersenen (ventrale striatum) gelinkt met een hogere alcoholconsumptie (Braams *et al.*, 2016). Een verlaagde activiteit in de prefrontale cortex, het controlerende systeem, is een van de meest gevonden disfuncties in antisociaal en delinquent gedrag (bv. Glenn & Raine, 2014).

Samengevat blijkt dat er bewijs is voor een tijdelijk onevenwicht in de twee onderliggende systemen van zelfcontrole tijdens adolescentie, zowel neurologisch (bv. Blakemore & Choudhury, 2006; Smith *et al.*, 2013) als gedragsmatig (bv. Smith *et al.*, 2013; Steinberg, 2010; Vazsonyi & Ksinan, 2017). Adolescenten zijn hierdoor gevoeliger aan beloningen, waardoor ze meer impulsief risicogedrag (zouden) stellen (bv. Steinberg, 2008; Vazsonyi & Ksinan, 2017). Deze beloningen omvatten niet enkel materiële winsten, maar ook sociale (bv. Chein *et al.*, 2011). De invloed van dit sociaal aspect, waarbij de waardering van leeftijdsgenoten wordt beschouwd als een positief gevolg van risicogedrag, kan kleine verschillen in de pieken van delinquent gedrag en verschil in ontwikkeling van de twee onderliggende systemen mee verklaren (Willoughby *et al.*, 2013). Met andere woorden, de combinatie van een onvoltooide hersenontwikkeling en een verandering in de sociale omgeving van adolescenten, waarbij een grotere focus op vrienden komt te liggen, verkleint het vermogen van adolescenten om zelfcontrole uit te oefenen in zo'n sociale en affectieve situaties (bv. Duckworth & Steinberg, 2015; Steinberg, 2008; Willoughby *et al.*, 2013).

3. HET JEUGDDELINQUENTIERECHT EN 'VERANTWOORDELIJKHEID' VAN DE JONGERE

Sinds 2006 is er een verschuiving in het jeugdbeschermingsrecht, waarbij geleidelijk wordt overgegaan van een beschermingsmodel naar een sanctiemodel (De Smet, 2019). Dit hangt samen met een verschuiving in het beeld van en de beleidsvisie op minderjarigen naar verantwoordelijke jonge mensen. Daar waar deze verschuiving in 2006 nog subtiel was en vasthield aan de essentie van het beschermingsmodel (Goedseels, 2015; Put, 2015), is deze bocht in het nieuwe Vlaams decreet naar een model waar verantwoordelijkheid centraal staat, duidelijk ingezet (Put & Pleysier, 2018). In de memorie van toelichting van het Vlaamse jeugddelinquentierecht staat te lezen: “[d]e essentiële ambitie van het jeugddelinquentierecht betreft het voorzien in een duidelijke, maatschappelijke normbevestigende reactie op delicten gepleegd door minderjarigen en waarbij de verantwoordelijkheid van de jonge dader niet ontweken wordt.”⁵ Daarenboven wordt de verantwoordelijkheid van de jongere vermeld als eerste basisprincipe en vertrekpunt. Dit impliceert dat jongeren in het nieuwe decreet worden benaderd als “verantwoordelijke jonge mensen, eerder dan als handelingsonbekwame, onverantwoordelijke en te beschermen kinderen”⁶. Hierbij wordt expliciet aangegeven dat jongeren verantwoordelijkheid dragen voor hun daden en de gevolgen van deze daden.

Alhoewel het concept van ‘verantwoordelijkheid’ niet eenduidig wordt gebruikt doorheen de memorie van toelichting en het decreet zelf (bv. Put, 2019) en dit oorspronkelijk een breed gedragen visie op verantwoordelijkheid inhield, zoals beschreven in de teksten van de werkgroep jeugdsanctierecht (bv. Werkgroep Jeugdsanctierecht, 2017), lijkt deze term gereduceerd te zijn en wordt de jongere meer eigen verantwoordelijkheid toegekend (Pleysier, 2019). Verantwoordelijkheid past in deze visie in een individueel schuldmodel, eerder dan dit concept in te vullen als een

⁵ MvT bij het ontwerp van decreet betreffende het jeugddelinquentierecht, VI.Parl. 2017-18, nr. 1670/1, p. 4. (verder MvT).

⁶ MvT, p. 5.

gedeelde verantwoordelijkheid, waarbij de samenleving de jongere ondersteunt in het opnemen van zijn/haar verantwoordelijkheid. Pleysier (2019, p. 187) omschrijft dit als “een eerder negatieve, retrospectieve en individuele verantwoordelijkheid” in plaats van “een positieve, prospectief gedragen verantwoordelijkheid”. In deze enge invulling van het concept verantwoordelijkheid wordt de jongere, en vooral hij⁷, verantwoordelijk geacht voor zijn daden en de gevolgen hiervan.

Naast de expliciete opname van dit concept in de memorie van toelichting als eerste basisprincipe, wordt er bij de keuze van reactie op een jeugddelict minder rekening gehouden met de persoonlijkheid en maturiteit van de jongeren. Dit is in het nieuwe decreet naar de tweede plaats geduwd⁸, waar het vroeger als belangrijkste factor werd vermeld⁹. De aandacht verschuift hierbij naar het delict zelf (nu op de eerste plaats, ten opzichte van de derde in vorige wetgeving), in plaats van de jongere. Dit versterkt nogmaals de verschuiving van een beschermingsmodel, waarbij de dader zelf centraal staat, naar een sanctiemodel, waar het delict de focus is.

4. HOE HOUDBAAR IS (STRAFRECHTELIJKE) VERANTWOORDELIJKHEID VOOR JONGEREN?

Hoe kan deze verhoogde focus op de verantwoordelijkheid van de jongere in overeenstemming worden gebracht met het relatief recente neuropsychologisch inzicht dat jongeren nog niet hun volle zelfcontrolecapaciteit hebben bereikt? Als deze onvoltooide hersenontwikkeling in rekening wordt gebracht, kunnen jongeren even verantwoordelijk worden gehouden zoals de wet dat bij volwassenen zou bepalen? Zoals hierboven beschreven, is zelfcontrolecapaciteit het gevolg van twee systemen, een cognitief controle en een sociaal-affectief impulssysteem. Door een onvoltooide hersenontwikkeling, waardoor adolescenten nog niet de volle capaciteit van hun cognitieve en affectieve hersenfuncties bereikt hebben, kunnen jongeren minder effectief zelfcontrole gebruiken in sociale of affectieve situaties vergeleken met volwassenen. Het lijkt dan logisch dat als jongeren minder matuur zijn op dat vlak, ze ook niet dezelfde verantwoordelijkheid kunnen dragen voor hun daden (zie ook Bryan-Hancock & Casey, 2011; Cauffman & Steinberg, 2012).

Adolescenten zijn gevoeliger voor enkele stimulansen, zoals sociale status, dan volwassenen (Chein *et al.*, 2011; Gardner & Steinberg, 2005). Deze gevoeligheid beïnvloedt hun capaciteiten om beslissingen te nemen. Jongeren zijn meer gefocust op aanvaarding door hun leeftijdsgenoten en meer gericht op onmiddellijke beloningen. Hun impulscontrole is kleiner. Daarnaast is het voor hen moeilijker om de langetermijngevolgen van hun acties in overweging te nemen dan voor volwassenen. Het deel van de hersenen dat instaat voor deze twee aspecten is bij adolescenten nog niet volgroeid (Blakemore & Choudhury, 2006; Smith *et al.*, 2013). Door deze lagere mogelijkheid om gevolgen in te schatten en impulsen te beheersen, is het logisch dat adolescenten minder schuldbequaam zijn.

⁷ In de memorie van toelichting is er ook oog voor de rol van de ouders in tweede orde, en wordt hier een daar verwezen naar de rol van de maatschappij, alhoewel dit laatste (quasi) volledig verdwenen is in het decreet zelf.

⁸ Bv. art. 16, § 1 Decr. 15 februari 2019 betreffende het jeugddelinquentierecht, BS 26 april 2019.

⁹ Bv. art. 37, § 1 wet 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die een misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door het feit veroorzaakte schade, BS 15 april 1965.

Schuldbekwaamheid vereist dat de dader de rechtsvoorschriften en consequenties van zijn of haar acties kan ‘kennen’, en dat hij of zij de mogelijkheid en wilsvrijheid bezit om zo te ‘kunnen’ handelen (Dupont & Verstraeten, 1990). Deze twee elementen – het ‘kennen’ en het ‘kunnen’ – kunnen bij volwassenen als verschoningsgrond worden ingezet, bijvoorbeeld bij een geestesstoornis of onweerstaanbare drang¹⁰. Bij zowel het ‘kennen’ als het ‘kunnen’ kan de vraag gesteld worden in welke mate dit ook geldt voor adolescenten als verschoningsgrond. De onvoltooide hersenontwikkeling lijkt namelijk tegen te spreken dat adolescenten hun volle capaciteit op dat vlak hebben bereikt. De onvoltooide hersenontwikkeling zorgt ervoor dat jongeren nog geen volledige controle over hun handelingen kunnen uitvoeren of alle langetermijneffecten van hun handelen kunnen beschouwen. Minderjarigen blijken dus op deze twee vlakken een reële achterstand te hebben.

Met andere woorden, als deze onvoltooide hersenontwikkeling in rekening wordt gebracht, lijkt het vanuit een moreel (wettelijk) standpunt logisch dat jongeren minder schuldbekwaam of verantwoordelijk zijn dan volwassenen (zie ook Bryan-Hancock & Casey, 2011; Cauffman & Steinberg, 2012). Dit betekent niet dat er een volledige kwijtschelding van schuld of verantwoordelijkheid moet zijn, en evenmin dat er geen reactie moet komen op delinquent gedrag van minderjarigen (Cauffman & Steinberg, 2012). Het betekent wel dat jongeren in mindere mate verantwoordelijk zijn voor hun acties en de reactie hierop rekening moet houden met deze onvoltooide hersenontwikkeling, waarbij jongeren ondersteund worden om zelfcontrole verder te ontwikkelen, verantwoordelijkheid op te nemen en waarin ondersteuning uit hun sociale omgeving wordt bevorderd.

Enkele nuanceringen moeten worden gemaakt. Ten eerste, zoals reeds aangehaald, betekent dit niet dat jongeren helemaal geen verantwoordelijkheid dragen. De ontwikkeling van zelfcontrole verloopt gradueel. De achterstand in ontwikkeling tijdens de adolescentieperiode is geen teken van afwezigheid van zelfcontrolecapaciteiten. Hieruit volgt dat ook de mate waarin ze verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor hun daden gradueel toeneemt. Daarenboven zijn er veel jongeren die, hoewel zij zich in dezelfde fase van hersenontwikkeling bevinden, geen (zware) criminaliteit plegen. Daarom is het belangrijk dat naar de brede situatie wordt gekeken, waarbij de jongere zelf, in plaats van het delict, centraal staat. Met andere woorden, de achterstand in de capaciteit tot zelfcontrole is geen algemene vrijgeleide voor jongeren, maar deze moet wel in rekening worden gebracht bij het evalueren van de schuld van een jongeren en hoe op het delict wordt gereageerd (Bryan-Hancock & Casey, 2011).

Verder is het gemak waarmee zelfcontrole wordt uitgeoefend niet stabiel. Deze capaciteit is context-afhankelijk (bv. De Ridder *et al.*, 2012). Zelfcontrolecapaciteit verschilt niet enkel naar leeftijd of tussen personen, maar ook tussen verschillende situaties waarin een persoon zich kan bevinden. Met meer onderzoek naar niet alleen hoe zelfcontrole ontwikkeld maar ook hoe deze ontstaat in specifieke situaties, wordt duidelijker hoe dit impact heeft op de omgang met jeugddelinquentie (Maoz & Yaffe, 2015). Dit verschil over situaties benadrukt opnieuw het belang van een inschatting en evaluatie van de brede situatie. Niet enkel de jongere zelf, maar ook

¹⁰ Art. 71 Sw.

de situaties waarin hij of zij zich begeeft zijn van belang. Daarenboven is elk gedrag, waaronder crimineel gedrag, een interactie van een persoon met zijn/haar omgeving. Met dit in het achterhoofd, lijkt een breed gedragen verantwoordelijkheid, waarbij de samenleving de jongere ondersteunt, veel gepaster en effectiever. Zo kan de jongere zelf leren om zijn verantwoordelijkheid op te nemen, met steun van zijn omgeving.

5. LESSEN UIT ANDERE LANDEN

Dit soort neuropsychologische kennis heeft in enkele landen effect gehad op de wetgeving. Zo werd in Nederland het adolescentenstrafrecht in het leven geroepen (van der Laan *et al.*, 2016) of werden de doodstaf en de onvoorwaardelijk levenslange straf voor minderjarigen afgeschaft in de USA (Steinberg, 2013). Ook in andere landen pleitten wetenschappers om deze aspecten van de ontwikkeling van adolescenten in rekening te brengen wanneer het ging over strafrechtelijke verantwoordelijkheid en hoe jongeren worden bestraft voor delicten (bv. Bryan-Hancock & Casey, 2011, in Australië).

Het adolescentenstrafrecht is de mogelijkheid om 16- tot 23-jarigen in het jeugd of in het volwassenenstrafrecht te berechten (van der Laan *et al.*, 2016). Hierbij ligt de nadruk op de toepassing van het jeugdstrafrecht voor jongvolwassenen in plaats van het gebruik van het volwassenenstrafrecht voor 16- en 17-jarigen. Door deze aanpassing kan de rechter rekening houden met een onvoltooide hersenontwikkeling om op maat afgestemde sancties op te leggen. Jongvolwassenen tussen 18 en 23 jaar kunnen zo sancties uit het jeugdstrafrecht, die een grotere pedagogische insteek hebben, opgelegd krijgen, en worden zo in hun verdere ontwikkeling beter ondersteund. In tegenstelling tot Vlaanderen kiest het beleid van Nederland er met het adolescentenstrafrecht voor om jongvolwassenen meer te benaderen als jongeren. Terwijl in Vlaanderen de beleidsvisie achter het nieuwe decreet is veranderd naar minderjarigen als jonge, verantwoordelijke burgers, geeft het adolescentenstrafrecht in Nederland de mogelijkheid dat jongvolwassenen eerder als minderjarigen worden benaderd. Dit land neemt op dat vlak dus een tegengestelde positie in.

Deze onvoltooide hersenontwikkeling heeft in de Verenigde Staten van Amerika impact gehad op de sanctionering van jongeren (Steinberg, 2013). In een aantal belangrijke *Supreme Court*-besluiten is er een geleidelijke afschaffing geweest van eerst de doodstraf en daarna de onvoorwaardelijke levenslange opsluiting voor minderjarigen. Om deze beslissingen te gronden, gebruikte de rechtbank neurowetenschappelijke studies. Hierbij werd bewijs van de onvoltooide psychologische en neurobiologische ontwikkeling van adolescenten, samen met hun hogere deelname aan vooral impulsief risicogedrag, aangewend om de straffen voor deze groep te verlagen.

6. CONCLUSIE

De verschuiving in visie van jongeren, waarbij zij in het nieuwe jeugddelinquentierecht meer worden gezien als verantwoordelijke burgers en ze meer gelijk worden getrokken met volwassenen, is vanuit neuropsychologisch oogpunt discutabel. De

graduele hersenontwikkeling, die doorloopt tot de jongvolwassenheid, gecombineerd met de verschuivingen in sociale situaties waarin jongeren zich bevinden, plaatst vragen bij de mate waarin jongeren controle kunnen uitoefenen over hun acties. Door een verhoogde gevoeligheid aan beloningen, zowel materiële als sociale, vertonen jongeren meer risicogedrag, zeker in sociale situaties. Dit verschil op groepsniveau wordt grotendeels genegeerd in het nieuwe jeugddelinquentierecht. De gelijktrekking op vlak van verantwoordelijkheid tussen jongeren en volwassenen is niet onderbouwd door deze wetenschappelijke kennis. Echter, de neuropsychologische inzichten pleiten niet voor een volledige onverantwoordelijkheid van jongeren. Adolescenten kunnen deels verantwoordelijk worden geacht voor hun acties, en een reactie is noodzakelijk. Echter moet deze reactie rekening houden met de specifieke ontwikkelingsfase waarin deze leeftijdsgroep zich bevindt, waarbij een ondersteunende, positieve actie, die jongeren helpt hun verantwoordelijk opnemen en werkt vanuit sterktes, hen verder kan helpen.

7. REFERENTIES

Wetgeving

Strafwetboek van 8 juni 1867.

Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die een misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door het feit veroorzaakte schade, *BS* 15 april 1965.

Wet van 13 juni 2006 tot wijziging van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming en het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd, *BS* 19 juli 2006.

Decreet van 15 februari 2019 betreffende het jeugddelinquentierecht, *BS* 26 april 2019.

Memorie van toelichting bij het voorontwerp van decreet betreffende het jeugddelinquentierecht, VI.Parl. 2017-18, nr. 1670/1.

Sociaalwetenschappelijke bronnen

Beran, M.J. (2015). The comparative science of “self-control”: What are we talking about? *Frontiers in Psychology*, 6, 51. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00051>

Blakemore, S.-J., & Choudhury, S. (2006). Development of the adolescent brain: Implications for executive function and social cognition. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3-4), 296-312. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01611.x>

Botdorf, M., Rosenbaum, G.M., Patrianakos, J., Steinberg, L., & Chein, J.M. (2017). Adolescent risk-taking is predicted by individual differences in cognitive control over emotional, but not non-emotional, response conflict. *Cognition and Emotion*, 31(5), 972-979. <https://doi.org/10.1080/02699931.2016.1168285>

Braams, B.R., Peper, J.S., van der Heide, D., Peters, S., & Crone, E.A. (2016). Nucleus accumbens response to rewards and testosterone levels are related to alcohol use in adolescents and young adults. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 17, 83-93. <http://dx.doi.org/10.1016/j.dcn.2015.12.014>

Bryan-Hancock, C., & Casey, S. (2011). Young People and the Justice System: Consideration of Maturity in Criminal Responsibility. *Psychiatry, Psychology and Law*, 18(1), 69-78. <https://doi.org/10.1080/13218711003739086>

- Burt, C.H. (2020). Self-Control and Crime: Beyond Gottfredson & Hirschi's Theory. *Annual Review of Criminology*, 3, 43-73. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-011419-041344>
- Casey, B.J. (2015). Beyond Simple Models of Self-Control to Circuit-Based Accounts of Adolescent Behavior. *Annual Review of Psychology*, 66, 295-319. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015156>
- Cauffman, E., & Steinberg, L. (2012). Emerging Findings from Research on Adolescent Development and Juvenile Justice. *Victims and Offenders*, 7, 428-449. <https://doi.org/10.1080/15564886.2012.713901>
- Chein, J., Albert, D., O'Brien, L., Uckert, K., & Steinberg, L. (2011). Peers increase adolescent risk taking by enhancing activity in the brain's reward circuitry. *Developmental Science*, 14(2), F1-F10. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2010.01035.x>
- De Ridder, D.T.D., Lensvelt-Mulders, G., Finkenauer, C., Stok, F.M., & Baumeister, R.F. (2012). Taking Stock of Self-Control: A Meta-Analysis of How Trait Self-Control Relates to a Wide Range of Behaviors. *Personality and Social Psychology Review*, 16(1), 76-99. <https://doi.org/10.1177/1088868311418749>
- De Smet, B. (2019). *Het jeugddelinquentierecht in Vlaanderen*. Intersentia.
- Duckworth, A.L., & Steinberg, L. (2015). Unpacking Self-Control. *Child Development Perspectives*, 9(1), 32-37. <https://doi.org/10.1111/cdep.12107>
- Dupont, L., & Verstraeten, R. (1990). *Handboek Belgisch Strafrecht*. Acco.
- Farrington, D.P. (1986). Age and Crime. *Crime and Justice*, 7, 189-250. <https://doi.org/10.1086/449114>
- Figner, B., Mackinlay, R.J., Wilkening, F., & Weber, E.U. (2009). Affective and Deliberative Processes in Risky Choice: Age Differences in Risk Taking in the Columbia Card Task. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 35(3), 709-730. <https://doi.org/10.1037/a0014983>
- Gardner, M., & Steinberg, L. (2005). Peer Influence on Risk Taking, Risk Preference, and Risky Decision Making in Adolescence and Adulthood: An Experimental Study. *Developmental Psychology*, 41(4), 625-635. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.4.625>
- Glenn, A.L., & Raine, A. (2014). Neurocriminology: implications for the punishment, prediction and prevention of criminal behaviour. *Nature Reviews. Neuroscience*, 15(1), 54-63. <https://doi.org/10.1038/nrn3640>
- Goedseels, E. (2015). *Jeugdrechtmodellen in theorie en praktijk. Een empirisch onderzoek naar het discours en de praktijk van Belgische jeugdrechters* [PhD.]. KU Leuven.
- Gottfredson, M.R., & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford University Press.
- Heatherington, T.F., & Wagner, D.D. (2011). Cognitive neuroscience of self-regulation failure. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(3), 132-139. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2010.12.005>
- Hofmann, W., Friese, M., & Strack, F. (2009). Impulse and Self-Control from a Dual-Systems Perspective. *Perspective on Psychological Science*, 4(2), 162-176. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01116.x>
- Kalenscher, T., Ohmann, T., & Güntürkün, O. (2007). The neuroscience of impulsive and self-controlled decisions. *International Journal of Psychophysiology*, 62(2), 203-211. <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2006.052.010>
- Loeber R., Farrington D.P. (2014) Age-Crime Curve. In: Bruinsma G., Weisburd D. (eds.). *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Springer, New York, NY.
- Maoz, U., & Yaffe, G. (2015). What does recent neuroscience tell us about criminal responsibility? *Journal of Law and the Biosciences*, 3(1), 120-139. <https://doi.org/10.1093/jlb/lsv051>

- Pleysier, S. (2019). Een “evidence based” jeugddelinquentierecht: What’s in a name? In J. Put & J. Leenknecht (Red.), *Het Vlaams jeugddelinquentierecht* (pp. 177-190). Larcier.
- Pratt, T.C., & Cullen, F.T. (2000). The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi’s General Theory of Crime: A Meta-Analysis. *Criminology*, 38(3), 931-964. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2000.tb00911.x>
- Put, J. (2015). *Handboek jeugdbeschermingsrecht. 3de editie*. die Keure.
- Put, J. (2019). Het Vlaamse jeugddelinquentierecht in essentie. In J. Put & J. Leenknecht (Red.), *Het Vlaamse jeugddelinquentierecht* (pp. 13-38). Larcier.
- Put, J., & Pleysier, S. (2018). De ontwikkeling van een nieuw Vlaams jeugddelinquentierecht: Een juridisch-criminologische reflectie. In *Recht in beweging. 25ste VRG-Alumnidag 2018* (pp. 183-194). Gompel & Svacina.
- Schreuders, E., Braams, B.R., Blankenstein, N.E., Peper, J.S., Güroglu, B., & Crone, E.A. (2018). Contributions of Reward Sensitivity to Ventral Striatum Activity Across Adolescence and Early Adulthood. *Child Development*, 89(3), 797-810. <https://doi.org/10.1111/cdev.13056>
- Smith, A.R., Chein, J., & Steinberg, L. (2013). Impact of socio-emotional context, brain development, and pubertal maturation on adolescent risk-taking. *Hormones and Behavior*, 64, 323-332. <https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2013.03.006>
- Steinberg, L. (2008). A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review*, 28(1), 78-106. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2007.08.002>
- Steinberg, L. (2010). A dual systems model of adolescent risk-taking. *Developmental Psychology*, 52(3), 216-224. <https://doi.org/10.1002/dev.20445>
- Steinberg, L. (2013). The influence of neuroscience on US Supreme Court decisions about adolescents’ criminal culpability. *Nature Reviews Neuroscience*, 14, 513-518. <https://doi.org/10.1038/nrn3509>
- van der Laan, A.M., Beerthuisen, M.G.C.J., Barendregt, C.S., & Beijersbergen, K.A. (2016). *Adolescentenstrafrecht. Beleidstheorie en eerste empirische bevindingen* (Onderzoeksrapport Nr. 317; Onderzoek en beleid). Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum. https://www.wodc.nl/binaries/O%26B317_Volledige%20tekst_tcm28-182599.pdf
- Vazsonyi, A.T., & Ksinan, A.J. (2017). Understanding deviance through the dual systems model: Converging evidence for criminology and developmental sciences. *Personality and Individual Differences*, 111, 58-64. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.01.030>
- Vazsonyi, A.T., Mikuška, J., & Kelley, E.L. (2017). It’s time: A meta-analysis on the self-control-deviance link. *Journal of Criminal Justice*, 48, 48-63. <https://doi.org/10.1016/j.crimjus.2016.10.001>
- Werkgroep Jeugdsanctierecht. (2017). *Reactie werkgroep Jeugdsanctierecht. Voorontwerp decreet jeugddelinquentierecht & Memorie van toelichting*. https://nicc.fgov.be/upload/images/Agenda/17_werkgroep_jeugdsanctierecht_reactie_voorontwerp_decreet_jeugddelinquentierecht.pdf
- Willoughby, T., Good, M., Adachi, P.J.C., Hamza, C., & Tavernier, R. (2013). Examining the link between adolescent brain development and risk taking from a social-developmental perspective. *Brain and Cognition*, 83, 315-323. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2013.09.008>

Het historisch spanningsveld tussen het strafrecht en het jeugddelinquentierecht: *the struggle for independence*

Katrijn Veeckmans

*Doctoraatsonderzoeker (KU Leuven), Instituut voor Sociaal Recht en
Leuvens Instituut voor Criminologie*

ABSTRACT

De huidige relatie “Belgisch strafrecht – Vlaams jeugddelinquentierecht” wordt gekenmerkt door zowel broederlijkheid als vijandigheid: enerzijds trachten beide zusterrechtstakken een juridische reactie te verschaffen ten aanzien van strafbaar gedrag, anderzijds wordt het strafrecht vandaag de dag gezien als iets dat niet betrokken mag worden wanneer het over de berechting van kinderen gaat. Een terugblik in de tijd kan de verhouding tussen beide domeinen verduidelijken. Daarom wordt de interactie tussen het strafrecht en het jeugddelinquentierecht in deze bijdrage geanalyseerd vanuit een historisch perspectief: waar het jeugddelinquentierecht in België aanvankelijk een onderdeel was van het strafrecht, heeft het zich doorheen de eeuwen een bijna autonome positie in de rechtsorde weten te verschaffen. De vraag kan echter gesteld worden of en in welke mate het strafrecht vandaag de dag nog invloed uitoefent op het jeugddelinquentierecht. Er wordt daarom getracht om de verschillende “juridische fases van trekken en afstoten” tussen het strafrecht en zijn jongere zusje, het jeugddelinquentierecht, in beeld te brengen. De focus ligt daarbij op de evolutie van de criteria waarmee de rechtbank rekening moest houden bij het maken van een beslissing ten aanzien van een jeugddelinquent, zoals aangewend in de eerste fase, m.n. de ‘straffase’.

Jeugddelinquentierecht – Strafrecht – Geschiedenis

The current relationship between Belgian criminal law and Flemish youth justice is characterized by both fraternity and spite: on the one hand, both ‘sister’ branches of law seek to provide a legal response to criminal behavior, on the other hand criminal law is considered to be something which cannot be involved when trying a minor. A look back in time can clarify the relationship between the two domains. Therefore in this contribution the interaction between criminal law and youth justice is analyzed from a historical perspective: while at first youth justice in Belgium was a part of criminal law, through the years it has been able to obtain a quasi-autonomous position. However, the question can be asked whether and to what extent criminal law still influences youth justice. Therefore an attempt is made to organize the different phases of ‘attraction and repulsion’ between criminal law and youth justice. This contribution focuses on the evolution of the criteria which the court had to take into account when making a decision towards a youth offenders, as used in the first phase, namely the ‘criminal law phase’.

Youth justice – Criminal law – History

INLEIDING

Het jeugddelinquentierecht is een rechtsgebied met een dynamische geschiedenis. Aanvankelijk waren de regels omtrent de behandeling en berechting van jeugddelinquenten ingebed in het klassieke strafrecht. Het jeugddelinquentierecht kende in deze eerste fase nog geen afzonderlijk bestaan. Pas in 1912 zag de Wet Kinderbescherming¹, een afzonderlijk wetboek dat o.a. de situatie van minderjarige verdachten regelde, het levenslicht. De loskoppeling van het strafrecht was een feit; een tweede fase in de geschiedenis van het jeugddelinquentierecht ging van start. Hierna kwam alles in een stroomversnelling: op de Wet Kinderbescherming volgde in 1965 een nieuw wetboek, m.n. de Wet Jeugdbescherming², die doorheen de jaren – mede dankzij de verschillende staatshervormingen – talrijke wijzigingen onderging. Zo werd in 1994 de wet tot wijziging van de Jeugdbeschermingswet³ uitgevaardigd, die tot stand kwam n.a.v. de internationale tendens om meer rechtswaarborgen in te bouwen in procedures ten aanzien van minderjarige verdachten. Twintig jaar later werden, in het kader van de zesde staatshervorming, de bevoegdheden betreffende “de sociale reactie inzake jeugddelinquentie” overgeheveld van de Federale Staat naar de gemeenschappen, waardoor zij hieromtrent eigen gemeenschapsregelgeving konden aannemen⁴. De voorlopig laatste stap in de evolutie van het Vlaams jeugddelinquentierecht werd daardoor gezet in 2019: het Vlaamse decreet betreffende het jeugddelinquentierecht (hierna: Jeugddelinquentiedecreet)⁵ werd goedgekeurd op 15 februari van dat jaar, waarna het (gedeeltelijk) op 1 september 2019 in werking trad⁶. Terwijl het jeugddelinquentierecht vóór deze overdracht gekenmerkt werd door een beschermingsmodel, koos de Vlaamse regelgever voor een ander uitgangspunt: het decreet stelt immers de notie ‘verantwoordelijk’ centraal, waardoor het jeugddelinquentierecht (minstens in theorie) lichtelijk verschuift naar een jeugdsanctiemodel. De introductie van repressief getinte concepten (‘verantwoordelijkheid’, ‘sanctie’) in het jeugddelinquentierecht doet de vraag rijzen in welke mate het strafrecht invloed uitoefent op zijn jongere zusje, het jeugddelinquentierecht. De verhouding tussen beide wordt hierna louter besproken vanuit een historisch, materieel (d.i. reactiegebonden) oogpunt⁷: met welke aspecten moest de rechtbank in de eerste (straf)fase van het jeugddelinquentierecht rekening houden bij het maken van een beslissing, en in welke mate zijn deze aspecten doorheen de jaren van belang gebleven? Deze bijdrage focust op de regels die van toepassing zijn (of waren) in Vlaanderen. De situatie in Brussel, de Franse en Duitstalige Gemeenschap wordt buiten beschouwing gelaten. Een bespreking van de verschillende federale wetten is niettemin noodzakelijk, aangezien het jeugddelinquentierecht vóór 2014 voornamelijk een federale bevoegdheid was.

¹ BS 27, 28 en 29 mei 1912.

² BS 15 april 1965.

³ BS 17 september 1994.

⁴ Bijz. Wet 6 januari 2014 met betrekking tot de zesde staatshervorming, BS 31 januari 2014; voorstel van bijzondere wet met betrekking tot de zesde staatshervorming, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 2232/1, 53-59.

⁵ BS 26 april 2019.

⁶ Reeds gewijzigd door het decreet van 24 september 2019, BS 1 oktober 2019, het decreet van 19 juni 2020, BS 26 juni 2020 en het decreet van 17 juli 2020, BS 7 augustus 2020.

⁷ De procedure, bevoegdheidskwesties en de uitvoering van reacties worden buiten beschouwing gelaten. De focus ligt op het stappenplan dat de bevoegde rechtbank (eventueel impliciet) moet doorlopen m.b.t. tot de persoon van de dader en de feiten, voorafgaand aan de eigenlijke besluitvorming waarbij de duur en aard van de reactie in concreto worden bepaald.

1. FASE I: STRAFFASE (1791-1912)

De eerste fase behelst de (Franse) Strafwetboeken van 1791 en 1810, het (Belgische) Strafwetboek van 1867 en de wetswijzigingen daaromtrent. Afzonderlijke regelgeving voor minderjarige daders bestond er in deze periode niet. Het Strafwetboek van 1791 bevatte wel een hoofdstuk over minderjarige delictplegers, genaamd “*l’influence de l’âge des condamnés sur la nature et la durée des peines*”, waarvan de principes grotendeels werden overgenomen in de Code pénal van 1810. Volgens deze regelgeving moest de rechtbank, bij het maken van een beslissing ten aanzien van een minderjarige dader, de volgende vier elementen onderzoeken:

Vooreerst moest de rechtbank nagaan of alle elementen van de ‘schuld’ (*la culpabilité*) aanwezig waren. Hoewel deze eerste stap ook bij meerderjarigen moest worden doorlopen, is deze toch vermeldenswaardig omwille van het verschil in betekenis met de derde stap (m.n. het ‘oordeel des ondersheids’). De schuldvereiste werd in deze context ruim opgevat: het betrof zowel de materialiteit en legaliteit van de feiten, de toerekenbaarheid ervan als het moreel element (ook wel *la liberté, la volonté* of *l’intention* genoemd)⁸. Indien de jongere niet schuldig werd bevonden (bijvoorbeeld wanneer het feit niet bewezen werd of geen misdrijf uitmaakte, de verdachte niet de dader was of er geen crimineel opzet aanwezig was) (Blanche, 1864: 408; Normand, 1896: 421), eindigde de beslissing bij deze eerste stap (Boeuf, 1912: 288).

In geval van schuld was de volgende stap de leeftijd: de ‘afwijkende’ regels waren enkel van toepassing op daders, jonger dan 16 jaar op het ogenblik van de feiten (Le Sellyer, 1874: 219)⁹.

In een derde stap moest de rechtbank beslissen of de minderjarige over ‘oordeel des ondersheids’ (*le discernement*) beschikte op het ogenblik van de feiten¹⁰. De exacte betekenis van ‘oordeel des ondersheids’ is een veelbesproken materie in de rechtsleer. Samengevat heeft dit begrip betrekking op de kennis (*l’intelligence, la connaissance*) van de verwerpelijkheid van het gepleegde feit volgens het *positieve recht*. Het gaat dus niet louter over de bekwaamheid om goed en kwaad te kunnen onderscheiden of het besef dat men een daad heeft verricht die moreel gezien verwerpelijk is, maar wat telt, is of de betrokkene weet dat hij een handeling heeft verricht waaraan de wet een straf verbindt (Garraud, 1881: 129; Nypels, 1868: 159). Het besef van de strafrechtelijke gevolgen moest slaan op de gepleegde feiten in concreto; een soort van algemeen moreel-juridisch inzicht was niet voldoende (Levoz, 1902: 364). In hoofde van kinderen jonger dan 16 jaar gold een weerlegbaar vermoeden van *afwezigheid* van oordeel des ondersheids (Trebutien, 1878: 391). De rechtbank moest het oordeel des ondersheids enerzijds en de schuld anderzijds (d.i. de eerste stap) afzonderlijk beoordelen, hoewel het oordeel des ondersheids (*l’intelligence*) wel vaak in één adem genoemd werd met *la liberté* (als onderdeel van de schuld) (Bertauld, 1854: 343-344; Rossi, 1855: 320-321).

⁸ Verschillende auteurs waren echter van oordeel dat *la liberté* en *l’intention* niet dezelfde betekenis hadden en het moreel element enkel betrekking had op *l’intention*. Zie o.a.: Garraud, 1881: 123; Ortolan, 1863: 109.

⁹ Cass.Fr. 19 april 1821, *Journal du Palais* 1820-21, afl. 16, 559.

¹⁰ Cass.Fr. 17 september 1818, *Bull.* 1818, 380 en *Journal du Palais* 1817-18, afl. 14, 1030.

Ten slotte, na een onderzoek naar de persoon van de dader (schuld, leeftijd en oordeel des ondersheids), moest de rechtbank de strafbare feiten zelf beoordelen. De afwijkende regels waren onder het Strafwetboek van 1791 immers enkel van toepassing voor jongeren die misdaden hadden gepleegd (Molinier 1894: 115). In de *Code pénal* van 1810 werd dit uitgebreid tot wanbedrijven. Of de regels voor minderjarigen ook toepasselijk waren op overtredingen, werd betwist (Carnot, 1823: 212). Uiteindelijk beslechtte het Hof van Cassatie (gedeeltelijk) de discussie: de rechtbank moest het oordeel des ondersheids van *elke* minderjarige beoordelen, ongeacht de aard of ernst van het misdrijf, maar de vraag of ook de strafrechtelijke *gevolgen* van de overtreding verzacht moesten worden, beantwoordde het Hof niet¹¹.

Nadat de rechtbank deze vier stappen had doorlopen, kon het juridische gevolg t.a.v. de gepleegde strafbare feiten bepaald worden. De volgende situaties waren mogelijk:

- ♦ Bij gebrek aan (bewijs van) schuld moest de rechtbank de dader (*absoluut*) vrijspreken. In geval van schuld, moest de leeftijd van de verdachte worden nagegaan.
- ♦ Enkel verdachten jonger dan 16 jaar ten tijde van het delict vielen onder de ‘kinde-regels’. Niettemin gold vanaf de leeftijd van 16 jaar slechts een weerlegbaar *vermoeden* van *aanwezigheid* van oordeel des ondersheids. De jury of de rechtbank moest dus nog steeds, zij het op impliciete wijze, m.n. als onderdeel van de schuldvraag (d.i. de eerste stap), nagaan of de dader al dan niet gehandeld had met oordeel des ondersheids (Chauveau & Helie, 1887: 523; Normand, 1896, 421). In geval van gebrek aan oordeel des ondersheids moest hij evenwel worden vrijgesproken omwille van gebrek aan *schuld*. De jongere genoot dan een *absolute* vrijspraak. Wanneer de jongere ouder dan 16 jaar was en wel over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikte, kon zijn ‘jeugdigheid’ nog een verzachtende omstandigheid uitmaken waardoor de straf werd verminderd (Haus, 1869: 378-385).
- ♦ Een dader wiens schuld én minderjarigheid waren vastgesteld, maar die *zonder* oordeel des ondersheids had gehandeld, moest worden vrijgesproken¹². De kwalificatie van deze vrijspraak werd betwist: volgens bepaalde auteurs was dit het gevolg van een schulditsluitingsgrond (zie o.a. Boeuf, 1912: 290; Garraud, 1881: 131), volgens anderen ging het over een strafuitsluitende verschoningsgrond (zie o.a. Blanche, 1861: 432; Molinier, 1894: 120). De vrijspraak kon gepaard gaan met een verblijf in een verbeteringshuis; hier ging het dus niet over een *absolute* vrijspraak. Dat verblijf vormde een verbeterings*maatregel* waarbij heropvoeding centraal stond; zowel in zijn doel als in zijn toepassing had die maatregel geen strafrechtelijk karakter (Bertauld, 1854: 378; Lasserre, 1891: 61; Nypels, 1868: 159)¹³. De kwalificatie of ernst van de feiten speelde hierbij ook een rol: het werd immers betwist of dat een jongere die ‘slechts’ een overtreding had begaan, ook naar een verbeteringshuis kon worden gestuurd.

¹¹ Cass.Fr. 10 juni 1842, *Bull.* 1842, afl. 6, 223; Cass.Fr. 8 december 1842, *Bull.* 1842, afl. 12, 494; Cass.Fr. 13 april 1844 *Bull.* 1844, afl. 4, 197.

¹² Art. 2 Titel V *Code pénal* 1791; art. 66 *Code pénal* 1810; Cass.Fr. 4 oktober 1845, *Bull.* 1845, afl. 10, 501.

¹³ Cass.Fr. 16 augustus 1822, *Bull.* 1822, afl. 8, 317.

- ♦ In het geval dat de -16-jarige schuldig was aan een misdrijf én *met* oordeel des onderscheids gehandeld had, vormde de leeftijd een strafverminderende verschoningsgrond (Boeuf, 1912: 249-250; Laborde, 1898: 81-82). Er vond dan een verzachting van de ‘volwassenen’-straffen plaats¹⁴. Zo werden alle vernederende en kwellende straffen voor gepleegde misdaden vervangen door (steeds correctionele en tijdelijke) gevangenisstraffen (Ortolan, 1867: 31)¹⁵. In geval van een wanbedrijf moest de straf minstens gehalveerd worden in verhouding met de ‘reguliere’ strafmaat voor meerderjarigen (Chauveau & Helie, 1887: 529)¹⁶. Wat er met overtredingen moest gebeuren, was opnieuw het voorwerp van discussie.

Het Belgisch Strafwetboek van 1867 nam deze viertrapsregeling grotendeels over. Het systeem waarbij het oordeel des onderscheids de doorslaggevende factor vormde om een minderjarige al dan niet te straffen, werd echter hoe langer hoe meer bekritiseerd. Zo achtte men het onrealistisch dat een rechter het oordeelsvermogen van een jongere (op het moment van de feiten) kon inschatten op basis van een korte ondervraging in de rechtszaal, in een formele sfeer die de houding van de jongere beïnvloedt (Meyers: 1892, 680). Gaandeweg evolueerde de focus op het verleden naar een focus op de toekomst (Bodeux, 1912: 367). De beoordeling van het oordeel des onderscheids maakte in de praktijk plaats voor nieuwe kernvragen: is het *in belang van het kind* om terug te keren naar zijn familie of is de jongere gevaarlijk en dient hij te worden geplaatst in een verbeteringsschool (Appleton, 1894: 35)? De rechtbank nam niet langer een beslissing ten gevolge van de aan- of afwezigheid van het oordeel des onderscheids, maar besloot daarentegen tot de aan- of afwezigheid van oordeel des onderscheids, afhankelijk van het gevolg dat ze wou geven aan de feiten (Collard, 1913: 115). In die zin bevatte de toenmalige regelgeving een lacune (Bodeux, 1912: 365). De wet van 27 november 1891 schafte het oordeel des onderscheids dan ook voor het eerst formeel af, al was het enkel voor overtredingen (Dusson, 1900: 52; Tulkens & Moreau, 2000: 24). Daardoor veranderden de twee laatste vragen (oordeel des onderscheids en ernst/kwalificatie van de feiten) van plaats. De wet van 15 februari 1897 voerde het criterium echter weer in¹⁷. Niettemin tonen deze evoluties aan dat dat het langgevestigde systeem op basis van het strafmodel niet waterdicht was; de roep tot een grondige herziening van de bestaande regels werd groter.

2. FASE II: BESCHERMINGSFASE (1912-1994)

De tweede fase omvat de Wet Kinderbescherming van 15 mei 1912 en de Jeugdbeschermingswet van 8 april 1965, inclusief latere wijzigingen. De wet van 2 februari 1994 vormt het beginpunt van de derde fase. De tweede fase kentekent zich door de wil om van het strafrecht afwijkende regels voor minderjarigen op te stellen. Zo ont-

¹⁴ Art. 3 Titel V *Code penal* 1791; art. 67 en 69 *Code penal* 1810.

¹⁵ Exposé de motifs du Livre II du Code Pénal, fait par M. Faure, conseiller d'État et orateur du gouvernement, dans la séance du Corps Législatif du 5 février 1810 in J.-G. LOCRE DE ROISSY, *La législation civile, commerciale et criminelle de la France. Tome XV*, Brussel, Tarlier, 1837, 127.

¹⁶ Cass.Fr. 3 februari 1849, *Journal du Palais* 1850, afl. 1, 360; Cass.Fr. 11 januari 1856, *Bull.* 1856, afl. 1, 24.

¹⁷ Verslag namens de Middenafdeling, uitgebracht door de heer Colaert, tot wijziging van de artikelen 25 en 30 van de wet van 27 november 1891 tot beteugeling van de landloperij en de bedelarij, *Parl.St.* Kamer 1894-95, nr. 343, 3; Omz. 5 april 1897 betreffende de wet van 15 februari 1897, *Min.just.circ.* 1897, (66) 67.

stond het jeugddelinquentierecht, dat een zogenaamd beschermingsmodel hanteerde, d.i. een model waarin de persoon van de dader – en niet de gepleegde feiten – een centrale rol speelt (Goedseels, 2015: 73). De afkeer van het strafmodel uit zich ook in het stappenplan dat de rechtbank moest volgen om tot een uitspraak te komen. Van de derde en vierde stap uit de vierledige vraagstelling uit de eerste fase werd immers expliciet afstand gedaan. Bovendien wisselden de eerste en de tweede stap van plaats.

Aangezien de leeftijd van de betrokkene de toepasselijke wetgeving bepaalt, werd dit de eerste stap in de beoordeling. De Wet Kinderbescherming behield de leeftijd van 16 jaar als bovengrens van de afzonderlijke regels voor kinderen¹⁸, ondanks de veelvuldige kritiek om de strafrechtelijke meerderjarigheidsgrens meer in overeenstemming te brengen met de toenmalige burgerlijke meerderjarigheidsgrens van 21 jaar (Quérenet, 1881: 11; Sarrau de Boynet, 1875: 358). De strafrechtelijke meerderjarigheidsgrens werd echter de facto (d.i. door de magistratuur zelf) opgetrokken naar de leeftijd van 18 jaar door ten aanzien van 16- en 17-jarige verdachten oneigenlijk gebruik te maken van andere interventiegronden, zoals ‘ernstig gedrag en onbuigzaamheid’, waarvoor de kinderrechter wel bevoegd was tot de leeftijd van 18 jaar (De Bock, 1965-66: 232; Somerhausen, 1973: 103). Met de Wet Jeugdbescherming van 1965 werd de leeftijd van 18 jaar formeel vastgelegd als bovengrens¹⁹, met niettemin twee uitzonderingen voor 16- en 17-jarigen: zo voorzag de Jeugdbeschermingswet in de ‘facultatieve’ uitzondering van de uithandengeving (Verstraeten, 2007: 123)²⁰. In 1972 werd een ‘automatische’ uitzondering voor verkeersmisdrijven ingevoerd²¹. De leeftijd van 18 jaar was – en is – dus geen absolute bovengrens. Anderzijds werd er in de straffase gepleit voor het invoeren van een minimumleeftijd waaronder een *omweerlegbaar* vermoeden van gebrek aan oordeel des onderscheids zou gelden (Chauveau & Helie, 1887: 512-515; Lasserre, 1891: 50-52). Het eerste voorontwerp van de Wet Kinderbescherming van 1912 creëerde dergelijke ondergrens, m.n. de leeftijd van 10 jaar²², maar in de finale tekst van de wet werd deze minimumleeftijd niet behouden. De Jeugdbeschermingswet van 1965 bracht hierin geen verandering.

De tweede stap betreft de schuldvraag, waarin beoordeeld moest worden of de constitutieve bestanddelen van het “als misdrijf omschreven feit” voldaan waren (inclusief de afwezigheid van rechtvaardigings- of schulduitsluitingsgronden)²³ en of de feiten konden worden toegerekend aan de betrokkene (Declercq, 1951: 152-177). Ook het moreel element bleef van belang: zo stelde het Hof van Cassatie dat de jongere bewust en vrijwillig gehandeld moest hebben om ‘schuldig’ verklaard te worden²⁴.

¹⁸ Art. 17 Wet Kinderbescherming.

¹⁹ Art. 36, 4° Jeugdbeschermingswet; MvT bij wetsontwerp betreffende de jeugdbescherming, *Parl.St.* Kamer 1962-63, nr. 637/1, 23.

²⁰ Art. 38 Jeugdbeschermingswet.

²¹ Art. 36bis Jeugdbeschermingswet; wet 9 mei 1972 tot wijziging van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, *BS* 10 juni 1972.

²² MvT bij wetsvoorstel tot bescherming der kindsheid, *Parl.St.* Kamer 1889-90, nr. 302, 21.

²³ Omwille van de afschaffing van ‘straffen’ in het jeugddelinquentierecht, belette de aanwezigheid van een strafuitsluitende verschoningsgrond niet dat de rechtbank aan de minderjarige toch een maatregel opgelegde.

²⁴ Cass. 10 maart 1913, *Pas.* 1913, 140. Zie ook: Rb. (Kinderrechter) Tongeren 2 juli 1956, *RW* 1956-57, 1334.

De derde stap, m.n. de beoordeling van het ‘oordeel des ondersheids’, werd afgeschaft door de Wet Kinderbescherming, hoewel het eerste voorontwerp van deze wet het oordeel des ondersheids wel als beslissingscriterium behield.²⁵ Het niet-aanhouden van dit concept kwam nochtans niet geheel onverwacht: zoals reeds aangegeven, werd in de praktijk ondertussen op grond van andere criteria beslist. De Wet Kinderbescherming voerde daarom een *onweerlegbaar* vermoeden in: een kind jonger dan 16 jaar wordt sindsdien geacht niet over oordeel des ondersheids (*l'intelligence*) te beschikken (Collard, 1913: 115; Pauly & Poelman, 1956: 35)²⁶. Concreet betekent dit dat de rechtbank niet moet aantonen dat de jongere besef heeft van de wederrechtelijkheid en de strafrechtelijke gevolgen van de in concreto gepleegde feiten. De afschaffing van het oordeel des ondersheids levert echter twee discussiepunten op: vooreerst vereist het Hof van Cassatie dat de minderjarige bewust en vrijwillig moet hebben gehandeld om ‘schuldig’ te zijn (tweede stap), maar de precieze draagwijdte van het begrip ‘bewust’ is onduidelijk. Heeft deze term dezelfde betekenis als *l'intelligence* of dus het oordeel des ondersheids (eerste fase, derde stap)? Zo ja, dan zou de vraag naar het oordeel des ondersheids ook in deze fase wel degelijk nog gesteld moeten worden, maar dan als onderdeel van de algemene *schuld*vraag. Dit zou ook verklaren waarom de minderjarigheid sinds de beschermingsfase veelal als schulduitsluitingsgrond, en niet als strafuitsluitende verschoningsgrond wordt gekwalificeerd, terwijl hier in de straffase nog discussie over bestond. Ten tweede is het niet duidelijk wat het verband is tussen de verhoging van de bovengrens van 16 naar 18 jaar door de Jeugdbeschermingswet van 1965 en het onweerlegbaar vermoeden van afwezigheid van oordeel des ondersheids (Sommerhausen, 1976: 54-56). 16- en 17-jarigen kunnen immers wel, indien de jeugdrechtbank een jeugdbeschermingsmaatregel niet geschikt acht, berecht worden door de ‘reguliere’ strafrechtbank volgens het strafrecht (uithandengeving). Zo bekeken, gaat het voor deze groep van jongeren om een *weerlegbaar* vermoeden van *gebrek* aan oordeel des ondersheids. Daarnaast voorziet de wet ook in een automatische doorverwijzing naar de volwassenrechtspraak in geval van verkeersmisdrijven gepleegd door 16- en 17-jarigen. Evenwel kan de politierechtbank de zaak verwijzen naar het Openbaar Ministerie, indien het een jeugdbeschermingsmaatregel meer geschikt acht dan een straf. De zaak wordt vervolgens behandeld door de jeugdrechtbank (‘omgekeerde uithandengeving’). Gaat het hier dan niet over een *weerlegbaar* vermoeden van *aanwezigheid* van oordeel des ondersheids? De uithandengeving en de uitzondering van verkeersmisdrijven werden dus ingevoerd als weerlegbare vermoedens, waarbij de ‘geschiktheid’ van de maatregel (uithandengeving) of straf (verkeersmisdrijven) geldt als kernvoorwaarde voor weerlegging. Heeft de Jeugdbeschermingswet van 1965 het *onweerlegbaar* vermoeden van *gebrek* aan oordeel des ondersheids ten aanzien van minderjarigen gedeeltelijk afgeschaft?

Ook de vierde stap werd in de tweede fase niet behouden: de Wet Kinderbescherming van 1912 scheidde zich uitdrukkelijk af van het klassieke strafrecht, waar de

²⁵ Amendementen, uitgebracht door de regering, op het wetsontwerp op de bescherming van jeugdige personen, *Parl.St.* Kamer 1911-12, nr. 36; verslag namens de Middenafdeling, uitgebracht door de heer Colaert, bij het wetsvoorstel op de kinderbescherming, *Parl.St.* Kamer 1911-12, nr. 77, 44-46.

²⁶ Verslag namens de Middenafdeling, uitgebracht door de heer Colaert, bij het wetsvoorstel op de kinderbescherming, *Parl.St.* Kamer 1911-12, nr. 77, 46.

ernst van het misdrijf en de kwalificatie van de feiten wél van fundamenteel belang zijn (Velge, 1919: 70). In de tweede fase van de geschiedenis van het jeugddelinquentierecht was de persoon van de dader de beslissende factor voor de rechterlijke besluitvorming, niet de feiten (beschermingsmodel)²⁷. Het proportionaliteitsprincipe, dat inhoudt dat de reactie in verhouding dient te zijn met de (ernst van de) gepleegde feiten, was in het jeugddelinquentierecht niet langer van toepassing (Sommerhausen, 1973: 101). Of dat het strafwetboek criminele, correctionele of politiestrafpen verbond aan het gepleegde feit, of dus de kwalificatie als misdaad, wanbedrijf of overtreding, was niet langer relevant²⁸; wat wel cruciaal was, was dat het wel degelijk over een misdrijf (in volwassenterminologie) ging. Niettemin speelden de kwalificatie en de ernst van de feiten uitzonderlijk wel een rol. Een voorbeeld hiervan is dat een jongere die een als *misdaad* omschreven feit had gepleegd, omwille van de ernst van de feiten²⁹, in deze periode tot verschillende jaren na de meerderjarigheid ter beschikking gesteld kon worden van de regering³⁰.

Welke gevolgen waren verbonden aan elke stap? Jongeren ouder dan 16 (later 18) jaar waren onderhevig aan het strafrecht. Hun jonge leeftijd kon daar nog steeds, zoals in de eerste fase, een verzachtende omstandigheid uitmaken. Minderjarigen vielen onder het jeugddelinquentierecht. Wanneer er dan geen sprake was van een “als misdrijf omschreven feit”, kon de jeugdrechtbank geen reactie opleggen (althans niet op basis van die interventiegrond). In het omgekeerde geval kon de kinderrechtbank (1912) of jeugdrechtbank (1965) enkel ‘maatregelen’ opleggen; straffen was niet langer mogelijk. De rechtbank beschikte over een zeer ruime discretionaire bevoegdheid: zolang het tot het wettelijk maatregelenpakket behoorde, kon ze zonder veel richtlijnen van de wetgever, het voor hem of haar gepaste gevolg bepalen (Declercq, 1951: 139). Er werd immers geen ‘graad’ van ernst verbonden aan de maatregelen (Tulkens & Moreau, 2000: 634)³¹. Bovendien beschikte de rechtbank over een uitgebreide herzieningsmogelijkheid, waardoor de duur van de maatregelen – behalve de maatregelen die uit hun aard onmiddellijk aflopen, zoals de berisping – bijna onbepaald was³². Het wiskundige stappenplan, zoals dat bestond in de straffase en waarbij schuld, leeftijd, oordeel des onderscheids, en ernst van de feiten als de vier basiscriteria fungeerden, was niet meer.

3. FASE III: VERANTWOORDELIJKHEIDSFASE (1994-HEDEN)

Tot slot bespreken we de huidige situatie. Deze derde fase start bij de wet van 2 februari 1994 ter wijziging van de Jeugdbeschermingswet. Verdere wijzigingen in het jeugddelinquentierecht op Vlaamse bodem werden aangebracht door de Jeugdwet van 13 juni 2006 en het Vlaams Jeugddelinquentiedecreet van 15 februari 2019³³. Deze fase kenmerkt zich door de internationale roep naar een algemene erkenning

²⁷ Verslag namens de commissie voor de Justitie, uitgevaardigd door de heer Van Bogaert, bij wetsontwerp betreffende de jeugdbescherming, *Parl.St.* Senaat 1964-65, nr. 153, 2.

²⁸ Tenzij wat de verjaring betreft.

²⁹ Kamer, zitting 2 april 1912, *Pasin.* 1912, 329.

³⁰ Art. 18-19 Wet Kinderbescherming; art. 40 Jeugdbeschermingswet.

³¹ Cass. 7 mei 2003, *Arr.Cass.* 2003, 1096 en *RDPC* 2003, 1185.

³² Art. 31 Wet Kinderbescherming; art. 60 Jeugdbeschermingswet.

³³ Zie hieromtrent de volgende basiswerken of -bijdragen: De Smet, 2019; Put & Rom, 2007; Put & Leenknecht, 2019; Vansteenkiste, 1994-95.

van het kind als rechtssubject³⁴ en de geleidelijke overgang van een beschermingsmodel naar een sanctiemodel, waarin de verantwoordelijkheid van de minderjarige en rechtswaarborgen een prominente rol spelen (Goedseels, 2015: 75)³⁵. Wederom hanteren we het vierstappenplan uit de eerste fase.

De eerste stap betreft opnieuw de leeftijd van de betrokkene. De strafrechtelijke meerderjarigheidsgrens van 18 jaar en de twee uitzonderingen daarop (uithandengeving en verkeersmisdrijven) blijven behouden³⁶. Wat de ondergrens betreft, was het de Jeugdwet van 2006 die voor het eerst, zij het op impliciete wijze, een minimumleeftijd voor strafrechtelijke verantwoordelijkheid instelde (D'hondt, 2006: 54). De Jeugdwet maakte het immers onmogelijk om onder de leeftijd van 12 jaar maatregelen op te leggen, op enkele uitzonderingen na³⁷. Het Jeugddelinquentiedecreet legde de minimumleeftijd van 12 jaar (op het ogenblik van de feiten) ook formeel vast: ten aanzien van -12-jarigen geldt een *onweerlegbaar* vermoeden van 'niet-verantwoordelijkheid' en kan bijgevolg enkel het jeugdhulprecht van toepassing zijn (Put, 2019: 18)³⁸.

In de tweede stap moet de rechtbank nagaan of de jongere schuldig is. Het Jeugddelinquentiedecreet van 2019 schafte het begrip "als misdrijf omschreven feit" af, de term 'jeugddelict' deed zijn intrede³⁹. De parlementaire voorbereiding motiveert het nieuwe begrip op basis van de filosofie van het decreet: jongeren worden, meer dan in de vorige regelgevingen, beschouwd als verantwoordelijke individuen⁴⁰. De term "als misdrijf omschreven feit" leunde te veel aan bij het strikte beschermingsmodel, waarin jonge delinquenten niet verantwoordelijk worden geacht voor de gepleegde feiten. Deze 'verantwoordelijkheidsshift' dwong tot een nieuwe interventiegrond (minstens wat de terminologie betreft). Op inhoudelijk vlak wijzigde er niets.

Ook in de derde fase geldt er nog steeds een *onweerlegbaar* vermoeden van afwezigheid van oordeel des ondersheids ten aanzien van minderjarigen. De rechtbank moet dus niet geval per geval het 'oordeel des ondersheids' beoordelen. Niettemin levert de schrapping van dit criterium ook in deze fase nog steeds discussiepunten op: ten eerste blijven ook vandaag nog de vragen uit de tweede fase onbeantwoord. Wat is de verhouding tussen dit zogenaamde *onweerlegbaar* vermoeden enerzijds en 16- en 17-jarigen anderzijds (voor wie de mogelijkheid tot uithandengeving en de uitzondering voor verkeersmisdrijven bestaan)? En hoe verhoudt het 'bewust karakter' (als voorwaarde om te kunnen besluiten tot het bestaan van een jeugddelict (tweede stap)⁴¹) zich met de betekenis van het oordeel des ondersheids? Ten tweede kan de vraag gesteld worden in welke mate het criterium 'oordeel des ondersheids' in de huidige regelgeving impliciet nog een rol speelt. Daar waar in de

³⁴ Zo beoogde de wet van 1994 de Jeugdbeschermingswet mensen- en kinderrechtenconform te maken, omwille van de veroordeling die België opliep in de zaak *Bouamar* (EHRM 29 februari 1988, nr. 9106/80, *Bouamar v. België*)

³⁵ Hoewel ook andere perspectieven in tussentijd aan belang gewonnen hebben (bv. herstelrecht en maatschappijbeveiliging).

³⁶ Art. 36, 4°, art. 36bis en art. 57bis Jeugdwet; art. 2, 10°, art. 5 en art. 38 Jeugddelinquentiedecreet.

³⁷ Art. 37, § 2, tweede lid Jeugdwet.

³⁸ Art. 2, 10° en 4, § 2 Jeugddelinquentiedecreet.

³⁹ Art. 2, 7° Jeugddelinquentiedecreet.

⁴⁰ MvT bij ontwerp van decreet betreffende het jeugddelinquentierecht, *Parl.St.* VI.Parl. 2017-18, nr. 1670/1, 24.

⁴¹ Luik 20 mei 2010, *JT* 2010, 616, *JLMB* 2011, 827, *RRD* 2009, 341 en *TJK* 2011 (samenvatting), 68; Hespel, 2013: 412.

tweede fase de maatregelen veelal genomen werden in het licht van ‘de persoonlijkheid van de dader’, voegde de Jeugdwet van 2006 er immers aan toe dat o.a. ook de maturiteitsgraad een beslissingsfactor vormt⁴². Hoe meer maturiteit, hoe meer men geacht wordt inzicht te hebben in het foute van de gepleegde feiten, wat minstens aanleunt bij het begrip ‘oordeel des ondersheids’. Tot op zekere hoogte is dit criterium dus nooit verdwenen, al zijn de strikte gevolgen ten aanzien van de aan- of afwezigheid ervan dat wel. Maturiteit is bovendien niet noodzakelijk een *beslissend* criterium; andere criteria kunnen de beslissing beïnvloeden. Ten derde heeft de vaagheid en verwarring rond de concepten ‘schuld’, ‘bewust’, ‘oordeel des ondersheids’, ‘maturiteit’ enz. ook gevolgen voor verwante concepten en criteria, zoals ‘ernstige aanwijzingen van schuld’⁴³ en ‘vermoeden van schuldbequaamheid’⁴⁴ (Put, 2019: 14). De vraag rijst ten slotte wat het inhoudelijk verschil is tussen het onweerlegbaar vermoeden van ‘niet-verantwoordelijkheid’, waarvan sprake voor alle -12-jarigen, en het onweerlegbaar vermoeden van ‘afwezigheid van oordeel des onderscheid’, dat geldt voor alle -18- (of -16?)-jarigen. Kortom, een verduidelijking van de gehanteerde concepten dringt zich op.

Vervolgens belanden we bij de vierde stap. Hoewel de ernst van de feiten in de tweede fase nog expliciet werd uitgesloten als beslissingscriterium, wint zij in de derde fase opnieuw aan belang. Met de Jeugdwet van 2006 wordt de ernst van de feiten expliciet aanvaard als criterium waarmee de rechtbank rekening *kan* houden bij het bepalen van het geschikte gevolg ten aanzien van de feiten⁴⁵. Met het Jeugddelinquentedecreet van 2019 wordt de ernst van de feiten zelfs het primaire beslissingscriterium⁴⁶. Niettemin is het niet noodzakelijk een *bindend* criterium, wat in de eerste (straf)fase wel het geval was: aan ernstige feiten *mag*, maar *moet* geen ernstige sanctie vasthangen. Anderzijds wordt het belang van het proportionaliteitsprincipe in het Jeugddelinquentedecreet opnieuw expliciet benadrukt (Put, 2019: 28). Het accent op de ernst van de feiten blijkt ook uit het feit dat bepaalde reacties slechts mogelijk zijn in welomschreven gevallen, waaronder het geval dat de minderjarige een misdrijf uit een limitatieve lijst van misdrijven met een zekere ernst gepleegd had (bv. de plaatsing in een gemeenschapsinstelling)⁴⁷. De splitsing tussen daad en gevolg werd bijgevolg teruggeschoefd: de reacties hebben nu wel degelijk een zekere ‘graad van ernst’.

Vervolgens bepaalt de rechtbank het juridische gevolg op dezelfde manier als in de tweede (beschermings)fase, met niettemin enkele nuances. Het concept ‘maatregel (ten gronde)’ werd door het Jeugddelinquentedecreet van 2019 immers vervangen door de term ‘sanctie’⁴⁸, als een soort van middenweg tussen straffen (straffase) en maatregelen (beschermingsfase) in. De tussenpositie van het Vlaams jeugddelinquentierecht blijkt ook uit de complexe evenwichtsoefening die de rechtbank moet maken aan de hand van tal van beslissingsfactoren⁴⁹: de ernst van het misdrijf

⁴² Art. 37, § 1, 1° Jeugdwet.

⁴³ Art. 52 Jeugdwet (vernietigd door GwH 13 maart 2008, nr. 50/2008); zie o.a. art. 13, § 1 Jeugddelinquentedecreet.

⁴⁴ Art. 37, § 2, 2° Jeugdwet.

⁴⁵ Art. 37, § 1, 2° Jeugdwet.

⁴⁶ Art. 16, § 1, 1° Jeugddelinquentedecreet.

⁴⁷ Zie o.a. art. 26-27 Jeugddelinquentedecreet.

⁴⁸ MvT bij ontwerp van decreet betreffende het jeugddelinquentierecht, *Parl.St.* VI.Parl. 2017-18, nr. 1670/1, 2.

⁴⁹ Art. 16 Jeugddelinquentedecreet.

(straffase) moet immers steeds worden afgewogen ten aanzien van de persoonlijkheid van de dader (beschermingsfase), dat fungeert als secundair beslissingscriterium. Daarnaast gelden nog andere criteria (bv. schade voor het slachtoffer en de veiligheid van de maatschappij) die de rechtbank niet uit het oog mag verliezen. Het gewicht dat *concreet* aan bovenstaande criteria toegekend moet worden, is echter niet duidelijk. Overigens moet bij elk optreden de specifieke situatie van de jongere in acht genomen worden⁵⁰. Van een strafmodel volgens de eerste fase is er dus geen sprake: het huidige Vlaamse jeugddelinquentierecht tracht immers de belangen van zowel dader, maatschappij als slachtoffer te bundelen. Wat de duur van de sancties betreft, leunt de derde fase dan weer wel dicht aan bij de eerste (straf)fase: daar waar de jeugdrechtbank in de tweede fase de maatregel steeds kon wijzigen naar een langere of strengere maatregel, heeft de jeugdrechtbank deze mogelijkheid niet langer vandaag de dag (De Smet, 2019: 49). Enkel een intrekking of wijziging in een minder strenge sanctie is mogelijk, een verlenging daarentegen niet⁵¹. Het nieuwe concept ‘sancties’ wordt dus gekenmerkt door een vaste duur of minstens een vast eindpunt, net zoals de ‘straffen’ uit de eerste fase, maar in tegenstelling tot de ‘maatregelen’ uit de tweede fase. De link met de straffase en de verhoogde mate van repressie blijkt ten slotte ook uit de mogelijkheid om sancties op te leggen gedurende een zeer lange tijd, in extremis zelfs tot de leeftijd van 35 jaar⁵².

BESLUIT

Is er sprake van een comeback van de strafrechtsregels in het jeugddelinquentierecht? Dergelijke vraag verdient een genuanceerd antwoord. Als historische uitloper van het strafrecht blijft het jeugddelinquentierecht de invloed ervan voelen: de ernst van de feiten speelt in de verantwoordelijkheidsfase opnieuw een rol, al is dat op een minder dwingende wijze dan in de straffase. Ook de schuldvereiste wordt in het jeugddelinquentierecht bijna volledig hetzelfde ingevuld als in het strafrecht, op het moreel element na: minderjarigen moeten louter ‘bewust’ en ‘vrijwillig’ gehandeld hebben. Het jeugddelinquentierecht wordt dan wel een dagje ouder, maar de ‘kern’-beslissingsfactoren van de rechtbank uit de straffase houden wel stand. Ook illustreren de terminologische wijzigingen (‘maatregel’ naar ‘sanctie’, ‘als misdrijf omschreven feit’ naar ‘jeugddelict’) de inhoudelijke tegenbeweging van het strafrecht naar het jeugddelinquentierecht toe. Verder wordt het strafrecht letterlijk betrokken in het jeugddelinquentierecht door de uithandengeving en de uitzondering van verkeersmisdrijven. Het is echter problematisch dat vandaag de dag in het jeugddelinquentierecht wordt gejongleerd met concepten waarvan de inhoud niet steeds even helder blijkt te zijn. Zowat elke nieuwe jeugddelinquentieregelgeving die doorheen de jaren werd aangenomen, introduceerde ook nieuwe termen, terwijl een duiding van de verhouding tussen deze nieuwe termen en de reeds bestaande concepten veelal uitbleef. Terwijl het beslissingsproces aanvankelijk op een strikte wijze verliep op basis van vier concepten (schuld, leeftijd, oordeel des ondersheids, kwalificatie van de feiten), gaat het vandaag de dag over een potpourri aan (holle) begrippen en

⁵⁰ Art. 3, § 2, 4° Jeugddelinquentiedecreet.

⁵¹ Art. 16, § 2 Jeugddelinquentiedecreet.

⁵² Art. 37, § 3 en § 8 Jeugddelinquentiedecreet (lange detentie tot de leeftijd van 25 jaar, gevolgd door een terbeschikkingstelling van 10 jaar).

principes. Hoe kan een jongere bijvoorbeeld “verantwoordelijk zijn voor zijn daden” als het concept ‘verantwoordelijkheid’ niet wordt geëxpliciteerd? Regels – hoe repressief of beschermend dan ook – zijn immers enkel bruikbaar én handhaafbaar indien het conceptueel kader ook duidelijk vastligt, en op dat vlak is er nog wat werk aan de winkel.

REFERENTIES

- Appleton, J. (1894). De la fixation d'un age d'irresponsabilité pénale. *Revue générale du droit, de la législation en de la jurisprudence en France et à l'étranger*, 18, 25-37 en 143-153.
- Bertauld, A. (1854). Cours de code pénal. Parijs: Videococq.
- Blanche, A. (1864). Études pratiques sur le Code pénal. Tome II. Parijs: Cosse et Marchal.
- Bodeux, M. (1912). Tribunaux pour enfants. *Revue de Droit pénal et de Criminologie*, 361-380.
- Boeuf, H. (1912). Résumé de droit criminel. Bar-le-Duc: Contant-Lacuerre.
- Carnot, J. (1823). Commentaire sur le Code pénal. Tome I. Parijs: Berriat-Saint-Prix.
- Chauveau, A., & Helie, F. (1887). Théorie du Code pénal. Tome 1. Parijs: Marchal et Billard.
- Collard, C. (1913). La loi du 15 mai 1912 sur la protection de l'enfance. *Revue de Droit pénal et de Criminologie*, 32-48, 109-132 en 181-204.
- De Bock, G. (1965-66). Beschouwingen naar aanleiding van de nieuwe wet op de Jeugdbescherming. *RW*, 225-236.
- Declercq, R. (1951). L'interpretation des articles 13 à 16 de la loi du 15 mai 1912 relatifs à la compétence du juge des enfants. *Ann.dr.Louvain*, 135-205.
- De Smet, B. (2019). Het jeugddelinquentierecht in Vlaanderen. Antwerpen: Intersentia.
- D'hondt, S. (2006). Nieuwe en vernieuwde maatregelen: overzicht en algemene kenmerken. In Put, J., & Rom, M. (eds.), *Het nieuwe jeugdrecht* (pp. 45-66b) Brussel: Larcier.
- Dusson, H. (1900). De la Condition des mineurs devant la loi pénale. Parijs: Courrier littéraire de la presse.
- Garraud, R. (1881). Précis de droit criminel. Parijs: L. Larose.
- Goedseels, E. (2015). Jeugdrechtmodellen in theorie en praktijk. Leuven: Faculteit Rechtsgeleerdheid.
- Haus, J. (1869). Principes généraux du droit pénal belge. Gent: H. Hoste.
- Hespel, S. (2013). Wanneer een theoretisch schuldonbekwame minderjarige werkelijk schuldonbekwaam blijkt te zijn. *TJK*, 411-414.
- Lasserre, E. (1891). L'enfant devant la justice répressive. Bordeaux: Gounouilhou.
- Levoz, A. (1902). Protection de l'enfance en Belgique. Brussel: J. Goemaere.
- Meyers, A. (1892) Les jeunes delinquants devant les tribunaux de police (article 25 de la loi du 27 novembre 1891). *Journal des Tribunaux*, 673-686.
- Molinier, V. (1894). Traité théorique et pratique de droit pénal. Tome 2. Parijs: A. Rousseau.
- Nypels, J. (1868). Le code pénal Belge interprété. Brussel: Bruylant.
- Normand, A. (1896). Traité élémentaire de droit criminel. Parijs: Pichon.
- Ortolan, J. (1983). Eléments de droit pénal: pénalité, juridictions, procédure. Tome 1. Parijs: H. Plon.

- Pauly, J., & Poelman, F. (1956). L'enfance inadaptée en droit Belge, commentaires législatifs, projets de réforme, éléments de droit comparée. Brussel: Bruylant.
- Put, J., & Leenknecht, J. (2019). Het Vlaams jeugddelinquentierecht. Brussel: Larcier.
- Put, J. (2019). Het Vlaams jeugddelinquentierecht in essentie. In Put, J., & Leenknecht, J. (eds.), Het Vlaams jeugddelinquentierecht (pp. 13-38), Brussel: Larcier.
- Quérenet, R. (1881). Étude sur la condition du mineur devant la loi pénale française. Parijs: G. Pedone-Lauriel.
- Rossi, P. (1855). Traité de droit pénal. Tome I. Parijs: Guillaumin et Cie.
- Sarrau de Boynet, A. (1875). Des excuses légales en droit pénal. Bordeaux: A. De Lanefranque.
- Somerhausen, C. (1973). L'évolution du droit des mineurs en Belgique. *Revue de l'Institut de sociologie*, 87-113.
- Somerhausen, C. (1976). L'irresponsabilité pénale par 'non-discernement' chez les mineurs délinquants: une notion dépassée? *Revue de l'Institut de sociologie*, 51-59.
- Trebutien, E. (1878). Cours élémentaire de droit criminel. Tome I. Parijs: A. Lahure.
- Tulkens, F., & Moreau, T. (2000). Droit de la jeunesse. Brussel: Larcier.
- Vansteenkiste, P., & Eliaerts, C. (1994-95). De wet van 2 februari 1994 betreffende de jeugdbescherming. De moeizame geboorte van een nieuw jeugdrecht. *RW*, 209-221.
- Velge, H. (1919). La protection de l'enfance en Belgique: son passé, son avenir. Brussel: Goemaere.
- Verstraeten R., De Decker, S., & Van hoogenbempt, T. (2007). Jeugd(beschermings)recht en strafrecht: een problematische relatie. In Put, J., & Rom, M. (eds.), Het nieuwe jeugdrecht (pp. 111-146), Brussel: Larcier.